

ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНИХ КОМПЕТЕНЦІЙ ВИПУСКНИКІВ ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ: ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНИЙ ПІДХІД

У статті розглянуто наукові підходи до розуміння поняття професійних компетенцій з психолого-педагогічної точки зору. Проведено аналіз наукових думок вчених щодо співвідношення понять компетентність і компетенція. Наголошено на складності; багатомірності та неоднозначності трактувань вказаних понять. Наводиться авторське трактування поняття професійної компетенції.

Ключові слова: компетентність; компетенція; професійні компетенції; ключові кваліфікації; студент; вищий навчальний заклад

Постановка проблеми. Специфіка психолого-педагогічних проблем сучасної освіти обумовлена необхідністю набуття майбутнім фахівцем професійного досвіду практичної діяльності ще під час навчання у вищому навчальному закладі. Формування професійних компетенцій майбутнього спеціаліста нині вимагає від навчального закладу принципово нового підходу: інтеграції професійної освіти; практичної діяльності та нових інформаційних технологій.

В умовах; коли вимоги та потреби ринку інтелектуальної праці швидко змінюються; система професійної освіти повинна надавати можливість студентам отримувати не тільки теоретичну; але й ґрунтовну практичну професійну підготовку.

На наш погляд; таким вимогам має відповідати сучасна парадигма підготовки фахівців; що об'єднує використання у навчальному процесі нових інформаційних технологій; формування творчої особистості студента на основі оновлення змісту професійної освіти за допомогою нових навчальних програм та ґрунтовної практичної підготовки майбутніх фахівців.

Включення до професійної освіти (крім знань; умінь і навичок) нових освітніх термінів – компетентностей; компетенцій; ключових кваліфікацій обґрунтовано у працях відомих європейських науковців ще у середині 80-х років ХХ сторіччя. Нині проблема підготовки конкурентоспроможних спеціалістів; здатних до сприйняття та використання на практиці нових наукових ідей; технічних інструментів та методів сучасного виробництва; особливо актуальна.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема компетентності як багатомірного феномена ґрунтовно досліджена у роботах зарубіжних вчених С. У. Гончаренко; В. П. Бездухова; О. М. Дахіна; Б. Д.Ельконіна; А. К. Маркова.

Питання професійної підготовки на основі компетентнісного підходу розглянуто у працях українських вчених І. А. Зимової; Н. В. Костенко; В.Л. Осовського; О.І. Пометун та інших [1; 2; 6].

Використання технічних засобів навчання на базі нових інформаційних технологій; використання засобів мультимедіа; створення педагогічних програмних засобів обґрунтовано в роботах Ю. К. Бабанського; С. Я. Батишева; В. П. Безпалько; В. Ю. Бикова; Б. С. Гершунського; В. М. Глушкова; Р. С.

Гуревича; М. Ю. Кадемії; М. І. Жалдака; В. М. Монахова; І. П. Підласого; С.О. Сисоєвої та інших відомих дослідників.

Мета дослідження. Розглянуто наукові підходи до розуміння поняття професійних компетенцій з психолого-педагогічної точки зору.

Виклад основного матеріалу. Терміни «компетенція» і «компетентність» широко використовуються останнім часом у дослідженнях; присвячених вихованню і навчанню у вищій школі. У той же час аналіз психолого-педагогічної та навчально-методичної літератури з цієї проблеми показує всю складність; багатовимірність та неоднозначність трактування самих понять «компетенція» і «компетентність».

Перш за все; відзначимо; що є два варіанти тлумачення співвідношення цих понять: вони або ототожнюються; або диференціюються. Згідно з першим варіантом; найбільш експліцитно представленому в Глосарії термінів ЄФТ (1997); компетенція визначається як:

здатність робити що-небудь добре або ефективно;

відповідність вимогам; що висуваються при працевлаштуванні;

здатність виконувати особливі трудові функції.

У рамках такого ототожнення цих понять (Л. М. Болотов; В.С. Ледньов; Н. Д. Нікандров; М. В. Рижаків) автори підкреслюють саме практичну спрямованість компетенцій: «Компетенція є сферою відносин; що існує між знанням і дією в людській практиці» [3].

Другий варіант співвідношення понять «компетенція» і «компетентність» сформувався в 70-х рр. в США в загальному контексті запропонованого Н. Хомським у 1965 р. поняття «компетенція» стосовно до теорії мови; трансформаційної граматики.

Н. Хомським було зазначено: «... ми проводимо фундаментальна відмінність між компетенцією (знанням своєї мови мовцем - тим; хто чує) і вживанням (реальним використанням мови в конкретних ситуаціях)» [8; с. 59]. Звернемо тут увагу на те; що саме «вживання» є актуальним проявом компетенції як «прихованого»; «потенційного». Вживання; за Н. Хомським; «насправді; в реальності пов'язане з мисленням; реакцією на використання мови; з навиками і т.д.; тобто пов'язано із самим мовцем; з досвідом самої людини».

Компетенція від латинського «competentia» – добра обізнаність із чим-небудь; коло повноважень якої-небудь організації; установи або особи [10].

Термін «компетенція» прийшов у педагогіку зі світу праці і підприємств. Як відзначають у своїх дослідженнях С.Є. Шишов та В.А. Кальней; «протягом останніх десятиліть цей світ значно відточив; заформалізував свої концепти і свою техніку оцінки та управління людськими ресурсами. Зіткнувшись з великою конкуренцією і зі швидкою зміною знань і технологій; світ підприємств направив зростаючі інвестиції в розвиток того; що часто називають „людським капіталом” [13].

У виробничій сфері значна частина професій і посад передбачає значний перелік (набір) компетенцій; які використовуються при наймі на роботу; підвищенні кваліфікації співробітників.

За логікою такого підходу компетенція розглядається як складова частина компетентності; що розуміється як інтегративна якість особистості

професіонала; яка включає не тільки уявлення про кваліфікацію; а й «освоєння соціально-комунікативних та індивідуальних здібностей; що забезпечують самостійність професійної діяльності» [13].

Слід зазначити; що у педагогічній літературі термін «компетентність» зустрічається у контексті досліджень професійної компетенції в галузі педагогічної діяльності.

В.А. Сластенін виділяє особистісну та професійну компетентність. Під професійною компетентністю автор розуміє єдність його теоретичної і практичної готовності до здійснення педагогічної діяльності і характеризує її як професіоналізм; а особистісна компетентність зумовлює можливість реалізації професійної готовності людини в її соціальних діях [9].

Таким чином; стосовно професійної діяльності терміни компетентність і компетенція розглядається не як частина і ціле; а в основному як ідентичні й синонімічні категорії; причому; термін компетентність є найбільш усталеним; більш поширеним.

С.Є. Шишов визначає «компетенцію» як загальну здатність; засновану на знаннях; досвіді; цінностях; схильностях; які придбані завдяки навчанню. На його думку; компетенція не зводиться ні до знань; ні до навичок; ні до умінь; вона розглядається як можливість встановлення зв'язків між знаннями та ситуацією [13].

Інший; більш вузький; підхід пов'язаний з «прикладним» розумінням компетентності. Компетентність саме розглядається як володіння методами впливу на середовище; як сукупність знань; умінь і навичок; що дозволяють успішно виконувати завдання. Ряд вчених розуміють під компетентністю характеристику кінцевої мети навчання; інтегральне утворення у структурі моделі фахівця.

У психології перші спроби науково визначити поняття «компетентності» були зроблені у зв'язку з розвитком науки управління і досліджень суб'єктивних факторів управління.

Зокрема; А.Д. Нікіфоров у своїх працях розглядає компетентність у широкому і вузькому сенсі слова. Широке тлумачення при цьому включає методологічний принцип керівництва та управління; форму прояву свідомої громадської активності; елемент соціальної ролі керівництва.

У вузькому сенсі слова компетентність пов'язана з галузевою специфікою управлінської діяльності [5].

Ю.Ф. Майсурадзе [4] здійснив аналіз різних підходів до визначення компетентності та поділив їх на три основні групи:

- 1) визначення компетентності як знання справи; науки управління;
- 2) включення у зміст компетентності рівня освіти; досвіду роботи за спеціальністю; стажу роботи на посаді;
- 3) розгляд компетентності у взаємозв'язку знань і способів реалізації їх на практиці.

Власні роздуми з приводу визначення поняття «компетентність» призводять автора до необхідності розведення понять «компетентність» і «компетенція». Він визначає компетенцію як повноваження; а компетентність як характеристику носія цих повноважень. І приходиться до висновку; що люди можуть бути наділені компетенцією; але при цьому

не мати компетентності. Тоді задача оптимізації управління; на думку автора; полягає у тому; щоб «привести у відповідність фактичну та офіційну компетентність».

М. Кяерст [8] також здійснив спробу розгляду компетентності в психологічній концепції вдосконалення управління. Він запропонував розглядати це поняття як складову наступних компонентів:

1. Передумови компетентності (здібності; талант; знання; досвід; умілість; освіта; кваліфікація тощо).

2. Діяльність людини (переважно робота) як процес (її опис; структура; характеристика; ознаки).

3. Результати діяльності (плоди праці; зміни в об'єктах діяльності; кількісні та якісні параметри результатів; а також зустрічаються в них зрушення).

Крім того; автор визначає кілька дефініцій; які розкривають зміст поняття компетентності.

Дефініція 1: Компетентність відображає інтелектуальну відповідність особи тим завданням; рішенням; яких є обов'язковими для працюючої на посаді людини.

Дефініція 2: Компетентність виражається в кількості і якості завдань; сформульованих і розв'язуваних особою на його основній роботі (на основному відрізку праці або в області основних його функцій).

Дефініція 3: Компетентність є одним з основних компонентів особистості або сукупністю відомих властивостей особистості; що обумовлюють успіх у вирішенні основних завдань.

Дефініція 4: Компетентність є системою відомих властивостей особистості; що виражається у результативності вирішених проблемних завдань.

Дефініція 5: Компетентність є одним із властивостей проявів особистості і полягає в ефективності вирішення проблем; що зустрічаються в сфері діяльності людини і які здійснюються в інтересах цієї організації».

Підхід до розгляду компетентності у зв'язку зі здатністю вирішувати проблемні ситуації має місце у Н.В. Яковлевої [14]. Автор визначає компетентність як рівень представленості в індивідуальній свідомості ієрархічної структури проблемних ситуацій діяльності і володіння методами їх вирішення.

В.В. Нестеров і А.С. Белкін у соціальному плані під компетентністю розуміють сукупність; перш за все; «знанневих компонентів у структурі свідомості людини; тобто систему інформації про найсуттєвіші сторони життя і діяльності людини; що забезпечують його повноцінне соціальне буття».

Висновки. Таким чином; у науковій літературі зустрічається розуміння компетентності як «поглибленого знання»; «стану адекватного виконання завдання»; «здібності до актуального виконання діяльності»; «ефективність дій». Значна частина дослідників пов'язує поняття «компетентність» насамперед зі здатністю; потенційною можливістю виконання певної діяльності.

Поняття «компетентність» може використовуватися на самих різних рівнях і; в залежності від цього; наповнюватися різним змістом. Компетентність має певні передумови; забезпечує діяльність людини і впливає на результати цієї

діяльності. Воно дуже різноманітне і може розглядатися за допомогою різних підходів.

Основні розбіжності вчених полягають у різних підходах до визначення інтегруючого компонента змісту поняття «компетентність». Одні таким компонентом вважають знання; вміння; навички; інші – «здатність і готовність особистості до діяльності»; треті поділяють змістовний і процесуальний компоненти компетентності.

Виходячи з аналізу психолого-педагогічної літератури; можна дати таке визначення поняття професійної компетентності – це особистісна характеристика індивіда; що відображає його здатність використовувати універсальні способи діяльності; заснована на сукупності наукових знань у конкретних життєвих ситуаціях.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Зимова І.А.* Ключові компетенції – нова парадигма результату освіти / І.А. Зимова / Вища освіта сьогодні. – 2003. – № 5. – С. 35 – 41.
2. *Костенко Н.В.; Оссовський В.Л.* Цінності професійної діяльності / Н.В. Костенко; В.Л. Оссовський. – К.; 1996. – 251 с.
3. *Ледньов В.С.; Нікандров Н.Д.; Рижаків М.В.* Державні освітні стандарти в системі загальної освіти: теорія і практика / Ледньов В.С.; Нікандров Н.Д.; Рижаків М.В. – М.; 2002. – 96 с.
4. *Майсурадзе Ю.Ф.* Роль образования в повышении компетентности руководящих кадров // Научное управление обществом. – М.; 1976. – Вып.10. С. 277 – 298.
5. *Никифоров А.Д.* Управление качеством. Учебное пособие для вузов. – 2-е изд.; стереотип. – М.; Дрофа; 2006. – 719 с.
6. *Пометун О. І.* Теорія та практика послідовної реалізації компетентнісного підходу в досвіді зарубіжних країн / Олена Іванівна Пометун // Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи: колективна монографія / За заг. ред. О. В. Овчарук. – Київ; 2004. – С. 15 □ 24.
7. *Романенко Ю.А.* Сучасні педагогічні технології [Текст]: Навчально-методичний посібник / Ю.А. Романенко. – Донецьк: ДІСО; 2010. – 152 с.
8. *Сімен-Сіверська О.В.* Формування педагогічної компетентності фахівця соціальної роботи в процесі професійної підготовки у вузі: дис... канд. пед. наук / О.В. Сімен-Сіверська. – Ставрополь; 2002. – 215 с.
9. *Сластенин В.А.* Педагогика: Учеб. пособие для студ. высш. пед. учеб. заведений / В. А. Сластенин; И. Ф. Исаев; Е. Н. Шиянов; Под ред. В.А. Сластенина . – М.: Издательский центр "Академия"; 2002. – 576 с.
10. *Словник-довідник з української лінгводидактики : Навчальний посібник / [кол. авторів за ред. М. Пентилюк]. – К. : Ленвіт; 2003. – 149 с.*
11. *Хуторской А.В.* Ключевые компетенции как компонент личностно-ориентированной парадигмы образования / А. В. Хуторской // Народное образование. – 2003. – № 2. – С. 55 – 61.
12. *Шишов И.Г.; Агапов С.Е.* Компетентнісний підхід до освіти: примха чи необхідність? // Стандарти і моніторинг в освіті / Шишов И.Г.; Агапов С. Е. – К.; 2002. – С.58 – 62.
13. *Шишов С.Є.; Кальней В.А.* Моніторинг якості освіти в школі / Шишов С.Є.; Кальней В.А. – М.; 1999. – 147 с.
14. *Яковлева Н.В.* Психологічна компетентність та її формування в процесі навчання у вузі (на матеріалі діяльності лікаря): дис ... канд.психол. наук / Яковлева Н.В. – Ярославль; 1994. – 289 с.

О.А. Сушков; кандидат технических наук;
старший научный сотрудник
Институт уголовно-исполнительной службы

ФОРМИРОВАНИЕ ПРОФЕССИОНАЛЬНЫХ КОМПЕТЕНЦИЙ ВИПУСКНИКОВ ВЫСШИХ УЧЕБНЫХ ЗАВЕДЕНИЙ: ПСИХОЛОГО- ПЕДАГОГИЧЕСКИЙ ПОДХОД

Рассмотрены научные подходы к пониманию понятия профессиональных компетенций с психолого-педагогической точки зрения. Проведен анализ научных мнений ученых о соотношении понятий компетентность и компетенция. Отмечены сложность; многомерность и неоднозначность трактовать указанных понятий. Приводится авторская трактовка понятия профессиональной компетенции.

Ключевые слова: компетентность; компетенция; профессиональные компетенции; ключевые квалификации; студент; вуз

O.Sushkov; Ph.D.; senior researcher
Institut penitentiary service

FORMATION OF PROFESSIONAL COMPETENCE GRADUATES OF HIGHER EDUCATIONAL INSTITUTIONS: PSYCHOLOGICAL AND PEDAGOGICAL APPROACH

The scientific approaches to understanding the concept of professional competencies with psychological and pedagogical point of view. The analysis of the scientific opinion of scientists that the concepts of competence and competency. Noting the complexity; multidimensionality and ambiguity of interpretation of these concepts. We present the author's interpretation of the concept of professional competence.

Keywords: competence; competency; professional competence; key qualifications; student; institution of higher education